

A magyar büntetőjog szankciórendszere

Általánosan elfogadott szóhasználat szerint a büntetőjogi szankció alapján véve az államhatom válasza egy jogsértő cselekményre.

Ebből a definícióból következik, hogy témánkkal összefüggésben három alapvető kérdést kell tisztázni:

1. milyen cselekményekre,
2. milyen célból,
3. milyen választ kell adni.

1. A kriminálpolitika számára döntő jelentőségű annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy milyen cselekményeknél indokolt a büntetőjogi reakálás.

Előjáróban szeretném hangsúlyozni, hogy az a mód, ahogy a társadalom vagy annak többsége által negatív értékelte cselekményre reagálhatunk, vagyis jogilag kifejezve: a felelősségi normák nagyon különbözőek lehetnek. Itt abból kell kiindulni, hogy a felelősségi formák nem egymástól függenek, hanem egy egységes rendszerbe beágyazottan léteznek.

Azoknak az eseteknek a meghatározása, amelyek büntetőjogi szankciókat vonnak maguk után, a fejlett és a haladó országokban a törvényhozás feladata. A törvényhozótól azonban nemcsak a reakciót kiváltó esetek pontos körülírása várható el, hanem a feltételek meghatározásával azt is meg kell mondania, hogy általában mikor van lehetőség büntetőjogi felelősség érvényesítésére. A bűncselekmény fogalmának a meghatározásával kell tehát azoknak a cselekményeknek a körét megvonni, amelyek büntetést vonnak maguk után. Ebből következik, hogy az ily módon át nem fogott cselekmények kiválthatnak ugyan különböző reakciókat, köztük az államhatalom reakcióit is, de nem járhatnak büntetőjogi következményekkel.

Ez magyarázza, hogy Btk-nk megalkotója miért nem elégedett meg a "nullum crimen sine lege" elvének kizárólagos érvényesítésével és miért vonta be a bűncselekmény fogalmának a meghatározásába a cselekmény társadalomra veszélyességének elvét és a "nullum crimen sine culpa" elvét is.

Témánk szempontjából a cselekmény társadalomra veszélyessége a nagyobb jelentőségű, mivel csak e feltételre figyelemmel tudjuk a büntetőjogi szankciókat irányító eseteket a nem büntetőjogi következményekkel járóktól elhatárolni.

Az utóbbi időben különböző aggályok fogalmazódtak meg a társadalomra veszélyesség törvényi értékelésével kapcsolatban, mondván, ideologikus jellege miatt alkalmatlan arra, hogy a bűncselekmény egyik törvényi fogalmi eleme legyen.

Véleményem szerint a bűncselekmény fogalmának materiális jellegű meghatározása továbbra is kívánatos.

Azokban az országokban, ahol a Btk csak formális meghatározást ad a bűncselekményekről, a tudomány taglalja részletesen azt, miért szükséges egyes cselekmények bűncselekménnyé nyilvánítása. Erre a "miért"-re szinte kivétel nélkül a társadalmi érdekekkel való ellentétet hozzák fel válaszul. A német irodalomban pl. *Jesbeck*től *Maurach*on keresztül *Ottoig* a tankönyvírók kivétel nélkül a Sozialischädligkeit-et említik a büntetést-érdemlőség magyarázatául. De így járt el már *Liszt* is, aki a következőképpen határozta meg a bűncselekmény fogalmát. "Verbrechen ist der für die gegebene soziale Lebensordnung nach Ansicht des Gesetzgebers besonders sozial schädliche Angriff offenbarenden verantwortlichen Persönlichkeit." (Franz von *Liszt*: Lehrbuch des Deutschen Strafrechts, Berlin. 1932. 147. p.)

Egyébként az említett német állásfoglalások a Sozialschädlichkeit-et úgy említik, mint az anyagi jogellenesség szinonimáját.

Az elmondottak alapján úgy vélem, hogy a bűncselekmény fogalmát célszerű továbbra is materiálisan meghatározni, és az a materiális ismérv nem lehet más, mint a társadalmi érdekekkel való szembenállás.

Megjegyzem még e felfogás erősítésére azt is, hogy materiális jellegű bűncselekmény-fogalom hiánya esetében nehéz lenne a gyakorlatban olyan büntethetőséget kizáró okok létezését elismerni, amelyeket törvény nem szabályoz.

Amit viszont magam is kiiktatandónak vélek Btk-nkból, az az elkövető személyének társadalomra veszélyessége. Az elkövető személyével összefüggő körülmények ugyanis a bűnösség körében vizsgálandók. A bűncselekmény itt vázolt fogalmával összefüggésben két rövid megjegyzést kell tennem:

Először: mivel a tettes személyét jellemző körülmények a cselekmény társadalomra veszélyességének a fokát nem befolyásolják, az alapján véve attól függ, milyen társadalmi viszonyok, milyen körülmények között, milyen mértékben szenvednek sérelmet.

Másodszor: az említett rendelkezés nem határozza meg expressis verbis a társadalomra veszélyesség nagyobb fokát ahhoz, hogy a cselekmény bűncselekménynek minősüljön. A 28.§ azonban a következőképpen rendelkezik: "Nem büntethető az, akinek a cselekménye az elkövetéskor olyan csekély fokban veszélyes a társadalomra, hogy a törvény szerint alkalmazható legenyhébb büntetés is szükségtelen."

Az idézett rendelkezés alapján két álláspont kialakítására van lehetőség:

Az egyik szerint az ilyen cselekmények azért nem büntethetők, mert nem bűncselekmények. A bűncselekményi minősítéshez ugyanis e felfogás hívei szerint a cselekmény társadalomra veszélyességének magasabb foga szükséges.

A másik álláspont hívei viszont nem tagadják az ilyen cselekmények bűncselekményi jellegét, csak a büntetés szükségtelenségét hangsúlyozzák — elismerve ezzel azt, hogy nem minden esetben van szükség a bűncselekmény elkövetőjének a megbüntetésére. Elegendő lehet egyes esetekben intézkedés alkalmazása is.

Számomra ez az utóbbi felfogás tűnik elfogadhatóbbnak. Amellett, hogy a bűncselekmény fogalmának a meghatározásában a törvény nem értékeli a társadalomra veszélyesség nagyobb fokát feltételként, az is e felfogás mellett szól, hogy ilyen esetekben nem felmentő ítélet hozatalára kerül sor, hanem megszüntető végzésre. Márpedig felmentő ítéletet kell hozni minden olyan esetben, amikor "a vád tárgyává tett cselekmény nem bűncselekmény" [Be. 214. § (3) bek. a) pontja].

Ezzel eljutottunk a témánk szempontjából a legfontosabb kérdéshez:

Hogyan tudjuk a büntetőjogi szankciókat igénylő cselekményeket elhatárolni azoktól a cselekményektől, amelyeket más felelősségi formák keretében is értékelhetünk? Egyáltalán a cselekmények e két fajtája egyértelműen elhatárolható-e egymástól, vagy ez csak a jogalkalmazás folyamatában "az eset összes körülményére tekintettel" lehetséges? Ebben az utóbbi esetben egy további kérdés merül fel: melyik eljáró szerv illetékes erre az elhatárolásra?

Hazánkban ez a kérdés különös élességgel vetődik fel, mivel a szabálysértések között számos olyan cselekményt találunk, amelyek a bűncselekménynek minősülő cselekményekkel sok hasonlóságot mutatnak fel, amelyeket tehát a bűncselekmények enyhébb eseteiként is értékelhetünk. Mivel a szabálysértések az államigazgatási hatóság hatáskörébe tartoznak, e két fajta cselekmény egymástól való egyértelmű elhatárolása rendkívül fontos lenne. Különösen érvényes volt e megállapítás korábban, amikor az említett szabálysértések egy része szabadságelvonással is büntethető volt. E körülmény még sürgetőbbé tette politikai és jogi szempontból egyaránt a probléma megoldását.

Meghaladná e tanulmány kereteit azon szabálysértések anyagi és eljárásjogi problémáinak a részletes vizsgálata, amelyek érintkeznek a bűncselekményekkel. Ennek a kérdésnek a tárgyalása önálló tanulmányt igényel. Ez alkalommal megelégszem itt két követelmény felállításával, amelyek mind jogi, mind politikai szempontból egyformán alapvető jelentőségűek: csak büntetőjogi jelenségek vonhatnak maguk után büntetőjogi szankciókat – szabadságától csak bíróság foszthat meg bárkit is.

Ami tulajdonképpeni problémánkat illeti, be kell vallanunk, hogy nem vagyunk képesek egyértelműen, pontosan és minden esetben megnyugtató módon megmondani, hogy melyek a büntetőjogi szankciót igénylő cselekmények. Nem tudunk konkrétabb kritériumot megnevezni, mint a cselekménynek a társadalomra való veszélyességét. Legfeljebb más szóval fejezhetjük ki azt, amit a cselekmény társadalomra veszélyességének a foka jelent, beszélhetünk pl. a társadalmi érdekek kisebb vagy nagyobb fokú sérelméről, de érdemben ettől eltérő kritériumot megjelölni nem tudunk.

Mellékesen jegyzem meg, hogy az itt tárgyalt elhatárolási probléma megoldása is csak egy materiális bűncselekmény-fogalom alapján lehetséges.

Az elmondottak összefoglalásaképpen megállapíthatjuk, hogy bűncselekménynek minősülnek a társadalomra nagyobb veszélyt jelentő cselekmények, viszont a büntetőjogi jellegű – és minden más – szabálysértés a társadalmi együttélés rendjét kisebb mértékben zavarja.

Ismételten hangsúlyoznom kell, hogy az annyira fontos határvonal egyértelműen és tartósan aligha vonható meg. Tudomásul kell vennünk, hogy a ma még e határvonal felett lévő cselekmények holnap már e vonal alá eshetnek és fordítva. Erre a törvényhozónak fel kell készülni. Más szóval tehát dekriminalizációval és kriminalizációval egyaránt számolnunk kell.

A dekriminalizáció és a kriminalizáció egy olyan kriminálpolitikai döntés következménye, amely a társadalmi életben végbement értékváltozás alapján jön létre. Ezek az összetartozó fogalmak tehát jelzik, hogy itt a büntetőjognak a politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális életben végbement változásokhoz való igazítása történik.

Aligha vitatható, hogy a büntető törvényhozásban mindkét jelenség fontos szerepet játszik. Találkozunk azonban mindkét irányban szélsőséges álláspontokkal is, bár ezeket jó lenne elkerülni. Nem kívánatos pl., hogy minden új problémát új bűncselekményi tényállások alkotásával próbáljunk megoldani – amint a bűnözés visszaszorítása sem dekriminalizációval oldható meg.

A jövőt illetően aligha számíthatunk arra, hogy nagyobb arányú dekriminalizációra kerülhetne sor. Azon viszont érdemes lenne elgondolkodni, nem lehetne-e nagyobb jogot biztosítani a sértettek számára. Véleményem szerint elképzelhető lenne pl. a magánindítványi-magánvádas bűncselekmények körének tágítása, ami végső fokon a büntetőjogi felelősség érvényesítésének eseteit csökkenthetné.

Az eddigi fejtegetéseink megerősítik azt a felfogásunkat, hogy *büntetőjogi felelősséget olyan esetekben kell érvényesíteni, amikor egy cselekmény a társadalomra fontosabb életviszonyok fennállását és működését zavarja vagy közvetlenül veszélyezteti.*

2. A bevezetőben feltett második alapvető kérdésünk így hangzott: milyen célok megvalósítását szolgálják a büntetőjogi szankciók?

Van valami illuzórikus abban, ahogy az 1961. évi Btk a büntetés célját meghatározta: "... az elkövető megjavítása, továbbá a társadalom tagjainak visszatartása a bűnözéstől."

Nem céлом annak az évszázadokon át folyó vitának ismertetése, amelyik a büntetőjog-tudományban az antik filozófusoktól napjaink dogmatikusaiig végbement. A hazánkban érvényesülő álláspontok bemutatása azonban véleményem szerint nem mellőzhető.

Kérdésünk szempontjából is alapvető jelentőségűnek tartom a a realitásra és az illúziók elkerülésére vonatkozó igényt. Ebből a szempontból a jelenleg hatályos jogunk rendelkezése kétségtelenül elfogadhatóbb, mint a korábbi törvény előbbiekben idézett előírása: "A büntetés célja... annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el."

Problémák azonban a mai jogéletünkben is találhatók. Találkozunk az irodalomban egymásnak ellentmondó megnyilvánulásokkal. Már mindjárt annál a kérdésnél, hogy lehet-e közös céljuk a büntetőjogi szankcióknak? Konkrétan: lehet-e a büntetéseknek és intézkedéseknek közös célja?

Közös célkitűzés természetesen csak jelentős általánosítással lehetséges, hiszen még az egyes büntetési nemek közös célja sem egyszerűen határozható meg.

Véleményem szerint minden fajta büntetőjogi szankció célja a társadalmi együttélés rendjének a biztosítása. Ezt szolgálja az egész jogrendszer is. A büntetőjog a maga feladatát sajátos eszközeinek, a szankcióknak az alkalmazásával csak akkor tölti be, ha ezzel a bűncselekmények elkövetését meg tudja előzni. A büntetőjogi szankciók (mind a büntetések, mind az intézkedések) közös célja a bűnmegelőzés vagy ahogy az idézett törvényi rendelkezés mondja: "... annak megelőzése, hogy akár az elkövető, akár más bűncselekményt kövessen el."

Hogyan érhető azonban el a bűnmegelőzés büntetőjogi szankciókkal?

Ami a szankciók hatásmechanizmusát illeti, egy általánosan elterjedt felfogás három fok között tesz különbséget: szankciókkal való fenyegetés, a büntetés kiszabása és a büntetés végrehajtása.

A büntetőjog szankciók a kívánt hatást csak akkor érhetik el, bármelyik említett fokról legyen is szó, ha három alapvető kritériumnak megfelelnek. Ezek a kritériumok: az igazságosság, a hasznosság és a szükségesség.

Milyen azonban az igazságos büntetés? Összhangban *Liszt* felfogásával mondhatjuk: *igazságos a szükséges büntetés*. A szükségeset meghaladó vagy az azt el nem érő büntetés nem tekinthető igazságosnak. Azonban hasznosnak is csak a szükséges büntetés minősíthető, mivel pozitív hatást csak a szükséges büntetéstől várhatunk.

És itt végződik a közmegegyezés, itt kezdődnek a viták, az egymással ellentétes vélemények. A kérdés ugyanis az, egy szankció mikor igazságos, mikor hasznos és mikor szükséges.

A nézetek különösen két kérdéskomplexumban válnak szét. Először: milyen jelentőséget tulajdonítsunk egyrésztől a *múlt*nak, az elkövetett bűncselekménynek, másrésztől a *jövő*nek, a szankcióktól várható és előre látható hatásának? Másodszor: a *bűncselekmény*nek és az azzal összefüggő körülményeknek *vagy a tettes személyiségének* tulajdonítsunk-e nagyobb súlyt. Ez az utóbbi kérdés már egyértelműen a büntetésekre vonatkozik. Célszerűnek látszik azért, hogy véleményünket a továbbiakban a szankcióknak csak e fájára korlátozzuk.

Ami az első kérdést illeti, a vélemények nagyon szerteágazóak. Vannak nézetek, melyek szerint a múlt csak ürügy, egy "apropó" a büntetés alkalmazásához. Más vélemények szerint ez a mindent meghatározó tényező.

Az igazság valahol e két felfogás között keresendő. A büntetés alkalmazásánál a múltnak feltétlenül meghatározó jelentőséget kell biztosítani, azonban a mérlegelésnél a jövőben lehetséges következmények sem maradhatnak figyelmen kívül. Kérdés csak az, hogy az ilyenek feltételezéséből szabad-e a tettesre hátrányos következtetéseket levonni. Sokak véleménye szerint ez nem lehetséges.

Még nagyobb véleménykülönbségekkel találkozunk a második kérdés megválaszolásánál. Hazánkban túlnyomó többséget élvez az a felfogás, amelyik a

bűncselekménnyel összefüggő körülményeknek tulajdonít nagyobb jelentőséget. E felfogás egy büntetést csak akkor tekint helyesnek és célszerűnek, ha az megfelel a büntett súlyának, vagy ahogy a törvény mondja: "a bűncselekmény társadalomra veszélyességének", de emellett a tettes bűnösségének is. Olyan büntetés kiszabása kívánatos tehát, amelyik a tetтарыósság keretén belül a tettes bűnösségének is megfelel. Az ilyen büntetést nevezhetjük igazságosnak, hasznosnak és szükségesnek. Az ilyen büntetés látszik alkalmasnak arra, hogy mind az elkövetőre, mind a társadalom tagjaira pozitív hatást gyakoroljon.

Pozitív hatással mindenekelőtt azért számolhatunk, mivel annak előfeltétele, hogy az ítélet helyességét elfogadják és azt egyetértés kísérje. Maga az elítélt, de a közvélemény is csak az olyan büntetéssel ért egyet, amelyik megfelel az elkövetett cselekmény súlyának is, az elkövető bűnösségének is. Az ettől eltérő büntetéssel a közvélemény nem tud azonosulni, és azt vagy hasonló cselekmények elkövetésére bátorítónak érzi, vagy az elítéltet tekinti mártírnak, az államhatalom áldozatának.

Tisztában vagyunk mindazokkal a nehézségekkel, amelyek a tett súlyának és az elkövető bűnösségének a szintézisbe hozatalánál merülnek fel. E probléma fejtegetése azonban meghaladná a jelen tanulmány kereteit.

3. Mielőtt sorra venném a harmadik kérdéskomplexumon belül az egyes szankciókat, szeretném röviden összefoglalni Btk-nk szankciórendszerének néhány jellemző vonását.

a) Szankciórendszerünkre mindenekelőtt a *dualizmus*, a büntetések és az intézkedések kettőssége jellemző.

Ami konkrétan a dualizmust illeti, az nem egyszerűen csak a törvényben meglevő lehetőség: vannak ugyanis intézkedések, amelyek alkalmazása a bíróság választásától függ. Ezekben az esetekben az elkövetővel szemben büntetés is kiszabható lenne. A választás azonban kizárja a kombinációs lehetőséget. Ezeknek az intézkedéseknek a büntetéshez való viszonyát nem az is-is viszony, hanem a vagy-vagy választás jellemzi. Ilyen intézkedés a megrovás és a próbára bocsátás.

Más intézkedések ezzel szemben is-is viszonyban kerülhetnek alkalmazásra. Az intézkedések e körénél különbséget tehetünk egyrészt az olyan intézkedések között, amelyek a büntetéssel párhuzamosan kerülhetnek alkalmazásra (mint a kényszergyógyítás és az elkobzás), másrészt az olyan intézkedések között, amelyek a büntetés végrehajtása után alkalmazhatók (mint pl. korábban a szigorított őrizet, jelenleg a pártfogó felügyelet).

Végül van még egy olyan intézkedés, amelynek a büntetéshez való viszonyát vagy-vagy viszonyként jellemezhetjük, azonban nem a fenti módon. Itt ugyanis nem a bíróság dönt, hanem a körülmények azok, amelyek meghatározzák a szankcióválasztást. Ez az intézkedés a kényszergyógykezelés, amely intézkedés a nem-büntethető elkövetők kóros elmeállapota miatt kerül alkalmazásra.

b) A szankciórendszer másik lényeges vonásaként említhetők az *alternatív szankciók*. Törvénykönyvünk számos bűncselekményt szabályoz,

amelyek elkövetőjével szemben különböző büntetési nemek alkalmazását teszi lehetővé.

A szabadságvesztés pl. gyakran szerepel alternatív a javító-nevelő munkával, a szigorított javító-nevelő munkával és a pénzbüntetéssel is.

Az alternativitás mindig a konkrét tényállások szankciójában jelenik meg. Elképzelhető lenne azonban olyan szabályozás is, amelyben a törvényhozó az általános részben mondja meg, hogy a bíróság milyen súlyú szabadságvesztés helyett milyen más, szabadságelvonással nem járó büntetést szabhat ki. Ilyen szabályozás esetében valószínűleg gyakrabban kerülhetne sor szabadságvesztés helyett más büntetés alkalmazására.

Ilyen jellegű általános szabályozásra egyébként van példa a Btk-ban is. Mint látni fogjuk, a törvény ilyen általános érvennyel szabályozza azt a lehetőséget, amikor mellékbüntetés önálló büntetesként alkalmazható.

Az alternatív szankcióknál a legfontosabb követelményként az az igény fogalmazható meg, hogy először mindig a kisebb hátrányt jelentő szankció alkalmazásának a lehetőségét kell megvizsgálni. A súlyosabb szankció csak abban az esetben alkalmazható, ha az enyhébb szankcióval a büntetési cél nem tűnik elérhetőnek.

c) Btk-nk különbséget tesz ugyan fő- és mellékbüntetések között, ez a különbség azonban nem merev, nem áthághatatlan. A törvényhozó ugyanis lehetővé teszi, hogy minden olyan bűncselekmény esetében, amely két évnél nem súlyosabb szabadságvesztéssel büntethető, a bíróság főbüntetés nélkül mellékbüntetést önálló büntetesként alkalmazzon.

d) Az eddig elmondottak alapján általános jellemző vonásként megfogalmazhatjuk azt is, hogy a törvényhozó ösztönöz a szabadságelvonással nem járó büntetési nemek alkalmazására.

Ezt a célt szolgálják a következő intézmények:

- intézkedések alkalmazása büntetés helyett (pl. a megrovás, a próbárabocsátás);
- az alternatív szankciók esetében a szabadságvesztés háttérbe szorítása;
- mellékbüntetés önálló büntetesként történő alkalmazása;
- a büntetés végrehajtásának feltételes felfüggesztése.

4. Szankciórendszerünk általános jellemzőinek e rövid összefoglalása után röviden tekintsük át a büntetéseket és az intézkedéseket is.

Amint már említettem, a törvényhozó különbséget tesz a fő- és a mellékbüntetések között.

A főbüntetések:

- a) a szabadságvesztés,
- b) a szigorított javító-nevelő munka,
- c) a javító-nevelő munka,
- d) a pénzbüntetés.

A mellékbüntetések:

- a) a közügyektől eltiltás,
- b) a foglalkozástól eltiltás,
- c) a járművezetéstől eltiltás,
- d) a kitiltás,
- e) a kiutasítás,
- f) a vagyonelkobzás,
- g) a pénzmellékbüntetés.

Btk-nk eredeti megfogalmazásában még lehetővé tette halálbüntetés alkalmazását is, amit azonban az Alkotmánybíróság 1990-ben alkotmányellenesnek minősített.

Voltak és vannak, akik szerint ezt a döntést nem az Alkotmánybíróságnak, hanem az Országgyűlésnek kellett volna meghoznia.

Abban a megállapításban is van némi igazság, hogy a halálbüntetés eltörlésének az időpontja *politikai szempontból* rendkívül kedvező volt, de a *bűnözési helyzet alakulása szempontjából* kevésbé.

A szabadságvesztés évszázadok óta a leggyakrabban alkalmazott büntetési nem. Időtartama jelenleg három hónaptól 15 évig terjedhet, halmazati vagy összbüntetés esetében húsz évig.

A határozott időtartamú szabadságvesztés mellett ismeri jogunk az életfogytig tartó szabadságvesztést is.

Az életfogytig tartó szabadságvesztés soha nem szerepel a bűncselekményi tényállásokban önállóan: a törvényhozó mindig alternatív szankcióban teszi lehetővé alkalmazását a tíztől tizenöt évig tartó szabadságvesztéssel.

Itt jegyzem meg, hogy az életfogytig tartó szabadságvesztésre ítélt húsz év kitöltése után feltételes szabadságra bocsátható. Amennyiben azonban a büntetés végrehajtása alatt az elítélt újabb bűncselekményt követ el, a feltételes szabadságra bocsátás legkorábbi időpontja öt évvel elhalasztható.

Általánosnak mondható felfogás szerint a szabadságvesztés büntetést az elmúlt évtizedekben messze túlértékelték. Úgy gondolták, hogy alkalmazásával a bűnözés a társadalomtól elfogadható mértékre csökkenthető.

Ma már tudjuk, hogy ezek a remények nem váltak valóra, és ahogyan az ilyen esetekben történni szokott, ma sokan úgy vélik, hogy alkalmazása több karral, mint haszonnal jár.

A tárgyilagosság kedvéért meg kell jegyezni, hogy a szabadságvesztés hasznosságába vetett korábbi bizalom nem volt minden alap nélkül. Alkalmazása ugyanis megfosztja az elítéltet egy alapvető emberi értéktől, a személyes szabadságtól. Emelett az egyéniesítésre vonatkozó lehetőségek a végrehajtás tartama és módja tekintetében szinte korlátlanok. E körülmények ellenére e büntetési nembe vetett bizalom mára már elenyészett, vagy legalábbis csökkent és ma már egyre kevésbé tekinthető a leggyakrabban alkalmazott büntetési nemnek.

A bizalom csökkenése a visszaesés egyre nagyobb arányai mellett visszavezethető a kriminális fertőzés veszélyére és arra is, hogy egy önállóan életmódhoz szoktathatja az elítélteket.

Ha a szabadságvesztéssel szemben az emberek ma általában bizalmatlanok, a rövid tartamú szabadságvesztést viszont egészen elutasítják.

A szigorított javító-nevelő munkát jogrendszerünkbe 1984-ben vezették be. Sok büntetőjogász teljesen értelmetlenül állt ezen új büntetési nem szabályozása előtt, mivel a javító-nevelő munka hagyományos formája sem vált be.

A törvényhozó itt nyilvánvalóan a szabadságvesztésnek egy ún. félszabad intézményét kívánta életre hívni, azonban nagyon kevés eredménnyel. A törvényhozó olyan büntetést akart alkotni, ahol az elítéltek a szabad emberekkel együtt vesznek részt a munkában, de szabadidejüket egy speciálisan erre a célra meghatározott intézetben töltik.

A törvény az elítéltek számára három alapvető kötelességet ír elő. Az erre a büntetésre ítélt személy köteles

- a) a számára meghatározott munkahelyen dolgozni,
- b) a számára meghatározott helységben tartózkodni,
- c) a számára meghatározott szálláson lakni.

A gyakorlatban az erről a büntetésről kialakított kép időközben úgy módosult, hogy ez a büntetés most már közelebb áll egy szabadságvesztés-büntetéshez, mint egy félszabad intézet.

Közismert az is, hogy az ezen intézményt bevezető 1984-es törvényerejű rendelet a szigorított javító-nevelő munkát a bűncselekmények egyetlen esetére írta elő: a közveszélyes munkakerülésre, amelynek büntetőjogi jellege már korábban is meglehetősen vitatott volt. Csak az 1987. évi III. törvény emelte újabb kilenc bűncselekmény-fajttával azoknak a bűncselekményeknek a számát, amelyek szigorított javító-nevelő munkával büntethetők.

A javító-nevelő munkát hazai jogunkban az 1950. évi II. törvény vezette be. A bevezetés hátterében az a remény húzódott meg, hogy ennek alkalmazásával a szabadságvesztés, különösen a rövid tartamú szabadságvesztés gyakorisága csökkenni fog. Ma már megállapíthatjuk, hogy ezek a remények nem valósultak meg. A javító-nevelő munkára ítélték aránya kezdetben ugyan meghaladta a 10%-ot, később azonban ez lecsökkent 4-5%-ra, és ma is lényegében ilyen gyakorisággal kerül alkalmazásra.

E büntetési nemmel szemben tapasztalható tartózkodás a következő körülményekre vezethető vissza:

A mai napig sem nyert tisztázást, milyen elkövetői körrel szemben lenne célszerű javító-nevelő munkát alkalmazni. Mivel a büntetés végrehajtása rendszerint a korábbi munkahelyen történik, meglehetősen széles azon elkövetők köre, akikkel szemben e büntetési nem nem kerülhet kiszabásra (pl. vezető beosztásban vagy bizalmi munkakörben dolgozó személyek olyan munkakör esetében, amelyet csak büntetlen előéletű személyek tölthetnek be).

A büntetés végrehajtása gyakorlatilag nem más, mint részletekben fizetett pénzbüntetés. Az elítélt munkabéréből ugyanis meghatározott hányadot kell levonni, de ezt ugyanígy el lehet érni pénzbüntetés alkalmazásával is.

Ilyen megfontolások után egészen meglepő volt, hogy az 1987. évi III. törvény e büntetési nemet hazai jogunkban nemcsak fenntartotta, hanem mellette még egy új végrehajtási formát is szabályozott: a közérdekű munkára kötelezést. A közérdekű munkára ítélt személy a munkahelyén kapott teljes keresetét megtarthatja és köteles hetente egyszer a pihenő- vagy munkaszüneti napján díjazás nélkül közérdekű munkát végezni.

A javító-nevelő munkának további elemzésétől eltekintek, mely büntetés ma már tehát három végrehajtási formával rendelkezik. Egy megjegyzést azonban helyénvalónak tartok tenni: mielőtt a törvényhozó egy új büntetési nemet, vagy egy büntetési nemnek új végrehajtási formáját vezet be, kriminológiai vizsgálódásokat kellene végezni annak megállapítása érdekében, hogy az új szabályozás milyen elkövetői körnél, milyen hatékonysággal látszik célszerűnek. Enélkül a szabályozás a sötétbe való ugrással azonos, ami vonhat maga után eredményeket is, de még nagyobb valószínűséggel járhat több kárral, mint haszonnal.

Hatályos jogunk nem kevesek helytelenítésére a pénzbüntetés új rendszerét, a napi tételes rendszert vezette be.

A helytelenítés, ami elsősorban a gyakorlati szakemberek körében volt észlelhető, nem egyszerűen csak az újtól való félelmen alapult: kétségtelenül számolnunk kellett nehézségekkel is.

Mindenekelőtt azzal, hogy az emberek keresete nem azonos a fizetésükkel. Gyakran komoly gondot jelent a kereset pontos megállapítása, ahol a bíróság nem ritkán becslésekre van utalva.

Nem problémamentes annak eldöntése sem, vajon egy különösen nagy értékű ingatlan mikor vehető figyelembe az elkövető jövedelmi viszonyainak a tisztázása során, vagy milyen mértékben számítandó be az elkövető házastársának jövedelme, aki a közös gyerek eltartásában ugyancsak részt vesz.

Tapasztalataim szerint a napi tételes rendszerrel szemben korábban is hangoztatott kételyek erősödni látszanak. Féltő, hogy ezek az aggályok erősebbek lesznek annál a kétségtelenül meglévő előnynél, amelyet a napi tételes rendszer azáltal biztosít, hogy a pénzbüntetésben megtestesült hátrány valóban a tett súlyától függ.